

SAMENVATTING

Aanleiding

Sinds enkele jaren wordt in Nederland op bescheiden basis geëxperimenteerd met herstelgerichte activiteiten in de penitentiaire context. Na positieve ervaringen in de justitiële jeugdinrichting Eikenstein¹ werd in oktober 2003 het initiatief genomen om ook in de penitentiaire inrichting Nieuwegein te gaan experimenteren met herstelgerichte activiteiten. Eind 2007 is in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het ministerie van Justitie gestart met een plan- en procesevaluatie van het project. Het onderzoek had tot doel de opzet en uitvoering van het project in kaart te brengen en de mogelijkheden voor bredere inzetbaarheid van het project te verkennen.

De volgende drie onderzoeksvragen stonden in het onderzoek centraal:

- *Op welke principes en ervaringen is het project herstelgerichte detentie gebaseerd? (planevaluatie)*
- *Wat zijn de praktijkervaringen met het project herstelgerichte detentie in de PI Nieuwegein? (procesevaluatie)*
- *Is het zinvol om herstelgerichte detentie voor volwassen gedetineerden op landelijke schaal in te voeren? Zo ja, op welke wijze en voor welke categorieën gedetineerden? (perspectief)*

Methode

Om deze vragen te beantwoorden zijn verschillende vormen van dataverzameling toegepast. Er is een literatuurstudie gedaan en er zijn gesprekken gevoerd met diverse professioneel betrokkenen en gedetineerden. Daarnaast is de projectregistratie bestudeerd en geanalyseerd en zijn casusbeschrijvingen gemaakt van individuele trajecten. Om een beeld te krijgen van de positie van het project in de landelijke detentiecontext en om inzicht te krijgen in de voorwaarden voor landelijke uitrol van het project, is gesproken met vertegenwoordigers van enkele andere pi's in Nederland. De resultaten van het onderzoek zijn tot slot besproken met twee materiedeskundigen van de Erasmus Universiteit van Rotterdam en de Universiteit van Tilburg.

Resultaten

Planevaluatie

Het project herstelgerichte detentie is gebaseerd op de praktijk van herstelgerichte detentie voor volwassen gedetineerden in de pi's in België en het door de Nederlandse jurist Blad geschetste ideaaltypische model van een herstelgericht detentieregime. De organisatie en coördinatie van het project

¹ In juli 2007 is het programma herstelopvoeding geëvalueerd door de vakgroep ontwikkelingspsychologie van de Universiteit Utrecht.

zijn in handen van de herstelconsulent. Daarnaast zijn verschillende interne afdelingen en externe organisaties bij het project betrokken.

Projectplan niet volledig uitgewerkt In 2005 is een projectplan opgesteld, waarin richting wordt gegeven aan de opzet van het project en de activiteiten die moeten worden uitgevoerd. Hierin is een driedeling gemaakt naar activiteiten gericht op de gedetineerde, het personeel en de samenleving. Later is dit uitgewerkt in een set van specifieke activiteiten. Deze activiteiten dekken echter nog niet alle voornemens in het projectplan. Activiteiten die tot doel hebben de detentiecultuur te veranderen (zoals scholing en voorlichting van personeel), zijn nog niet uitgewerkt. Ook voor activiteiten gericht op de samenleving zijn nog geen concrete plannen.

Opzet nog niet voldoende onderbouwd In het project wordt gebruikgemaakt van activiteiten en interventies gericht op bewustwording en het nemen van verantwoordelijkheid, die moeten leiden tot gedragsverandering. Dit mechanisme is in vier van de interventies terug te vinden. Bij de overige interventies (bijvoorbeeld boefjesdagen en vader-kinddagen) is dit in mindere mate of niet het geval. Met herstelbemiddeling en groepsprogramma's gericht op bewustwording en het nemen van verantwoordelijkheid is in binnen- en buitenland al veel ervaring opgedaan, maar voor activiteiten als boefjesdagen en vader-kinddagen geldt dit in veel mindere mate. De onderbouwing van het project dient in de toekomst daarom meer aandacht te krijgen.

Procesevaluatie

Uitvoering nog niet conform plan Het project wordt nog niet uitgevoerd zoals oorspronkelijk beoogd: van de twaalf voorgenomen activiteiten zijn er zes inmiddels in uitvoering. Met enkele van de overige activiteiten wordt op korte termijn gestart en van een deel van de activiteiten is nog niet bekend wanneer ze van start gaan. De geplande en inmiddels uitgevoerde activiteiten zijn nog met name gericht op de gedetineerde zelf. Van activiteiten gericht op de samenleving (onder meer van belang voor het maatschappelijke draagvlak) is nog nauwelijks sprake. Dit geldt eveneens voor activiteiten voor het instellingspersoneel: deze worden nog niet georganiseerd en staan voor de kortere termijn ook nog niet in de planning. Dergelijke activiteiten zijn voor het veranderen van de detentiecultuur echter wel van belang.

Ervaringen betrokkenen positief Vanaf 2006 hebben 79 gedetineerden aan het project deelgenomen, van wie veertien gedetineerden zijn uitgevallen. Deelnemers blijken vaker dan gemiddeld gedetineerd vanwege een geweldsdelict. De deelnemers zijn positief over het project. De gedetineerden zien echter geen verandering van het detentieklimaat: het is voor hen niet gemakkelijker geworden over het delict te spreken (een van de doelstellingen van het project). Er zijn geen indicaties dat het project voor de ene gedetineerde beter zou werken dan voor de andere. Ook de meeste professioneel betrokkenen zijn positief over (de uitgangspunten van) het project, maar zien evenals de gedetineerden geen positief effect op de detentiecultuur. Penitentiaire inrichtingswerkers (piw'ers)

zijn over het algemeen wat sceptischer dan het overige personeel en vaak slecht bekend met het project.

- Organisatie kan beter Over de organisatie van het project zijn de beroepsmatig betrokkenen kritischer. Er zou te weinig capaciteit zijn en het onderbrengen van de herstelconsulent bij de humanistische geestelijke verzorging zou volgens sommigen niet voor de hand liggen in verband met (de afwezigheid van) sturingsmogelijkheden vanuit de directie. Ook wordt de afwezigheid van formele samenwerkingsafspraken met externe partijen door een aantal gesprekspartners onwenselijk gevonden.
- Project heeft meerwaarde *Toekomstperspectief* De eerste inzichten met betrekking tot het project in Nieuwegein zijn bemoedigend. Zowel in de literatuur als de praktijk zijn aanknopingspunten gevonden dat herstelgericht werken een meerwaarde heeft boven het traditionele detentieregime. Dit geldt met name voor activiteiten die via mechanismen zoals bewustwording en morele reflectie moeten aanzetten tot gedragsverandering. Of het project ook daadwerkelijk effectief is, kan met dit onderzoek niet worden aangetoond. In zijn algemeenheid geldt dat er nog weinig ervaring is met (effecten van) herstelgericht werken.
- Te vroeg voor landelijke uitrol Het is op het moment nog te vroeg om het project uit te rollen over de andere pi's in Nederland: het project is nog niet volledig uitontwikkeld. Feitelijk is nog sprake van een pre-pilot. Dit komt onder meer tot uitdrukking in het feit dat nog niet alle elementen van het oorspronkelijke projectplan in de uitvoering van het project worden teruggevonden.
- Voorwaarden Voordat landelijke uitrol aan de orde is, moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan. Zo dient in de toekomst meer evenwicht en samenhang te komen in het aanbod van activiteiten, waarin ook activiteiten worden opgenomen ten behoeve van de samenleving en het personeel. Met name het laatste is van groot belang voor de verandering van de detentiecultuur en het creëren van een breed draagvlak. Ook moet worden geïnvesteerd in de uitvoeringscapaciteit en het formaliseren van afspraken met externe organisaties, waarvan het project erg afhankelijk is. Voor wat betreft de setting is het wenselijk na te gaan of een huis van bewaring de meest geschikte plaats is voor een dergelijk project. Tot slot dient te worden nagegaan in hoeverre kan worden aangesloten bij bestaand beleid en in het bijzonder het project terugdringen recidive, dat vanaf dit jaar in alle gevangenissen in heel Nederland van kracht is.

